

Prof. dr hab. Roman Leppert
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

RECENZJA
rozprawy doktorskiej autorstwa Kamili Olgi Stępień-Rejszel
z tytułu
Odmiany całościowego uczenia się w świetle analizy karier życiowych
40-letnich mieszkańców Gdyni. Studium biograficzne
przygotowanej pod kierunkiem Dr hab. Alicji Jurgiel-Aleksander prof. UG

Dokonując oceny przedłożonej mi rozprawy doktorskiej odniosę się kolejno do: tytułu dysertacji, jej struktury, zawartości, przyjrę się też formie, jaką Doktorantka nadała rozprawie. Na tej podstawie sformułuję ostateczną konkluzję.

Przedstawiony wyżej tytuł dysertacji nie budzi moich zastrzeżeń. Znajdujemy w nim informację o przedmiocie badania (całościowe uczenie się w świetle analizy karier życiowych), osobach badanych (40-letni mieszkańcy Gdyni), zastosowanej metodzie (studium biograficzne). Można też wnioskować na jego podstawie, że Autorka wyodrębnia w rozprawie odmiany (czyli tworzy typologię) tytułowego konstruktów.

Uprzedzając dalszą część recenzji napiszę, że wszystkie tytułowe kategorie znajdują odzwierciedlenie (a tym samym uzasadnienie) w treści rozprawy.

Walorem tak sformułowanego tytułu jest precyzyjność. Jest w tytułowym sformułowaniu wszystko, co powinno się w nim znaleźć, nie ma jednocześnie żadnego nadmiaru (napiszę wprost: żadnego zbędnego słowa).

Po jednoznacznie pozytywnej ocenie tytułu rozprawy przejdę w drugim punkcie do przyjrzenia się jej strukturze. Została ona podzielona na pięć rozdziałów, poświęconych kolejno:

- sposobom opisu całościowego uczenia się w literaturze pedagogicznej (ss. 9-68),
- adaptacji pojęcia kariery w andragogice (ss. 69-100),
- perspektywie metodologicznej badań własnych (ss. 101-130),
- konceptualizacji całościowego uczenia się w analizowanym materiale empirycznym (ss. 131-185),
- miejscu Gdyni w biograficznym ujmowaniu całościowego uczenia się i opisie kariery jej dorosłych mieszkańców (ss. 186-202).

Całość poprzedzona jest wprowadzeniem, kończy dysertację podsumowanie, na końcu znalazły się również bibliografia, streszczenie i summary.

Analiza tego elementu rozprawy prowadzi do wniosku, że mamy tu do czynienia z klasyczną strukturą rozprawy doktorskiej. Dwa pierwsze rozdziały to analiza literatury przedmiotu, następnie pojawia się projekt badawczy, dwa kolejne rozdziały przedstawiają uzyskane w badaniu rezultaty. Dodam od razu, że struktura ta jest bardzo czytelna,

koresponduje ona z analizowanym wyżej tytułem rozprawy. Z recenzenckiego obowiązku podzielę się w tym miejscu kilkoma uwagami:

- zastanawia mnie zasadność wyodrębnienia w podrozdziale 1.5 jednego tylko podpodrozdziału: „1.5.1 Znaczenie miejsca (uczenia się) w projekcie całościowego uczenia się”, nie ukrywam, że jestem zwolennikiem stanowiska mówiącego, że brak uzasadnienia dla wyodrębnienia jednego tylko podpodrozdziału, w takim przypadku należy jego zawartość umieścić we właściwym podrozdziale lub wyodrębnić osobny podrozdział (dodam, że rozumiem intencje Autorki rozprawy, pragnącej podkreślić znaczenie miejsca uczenia się, przyjęte rozwiązanie uważam jednak za wątpliwe);

- po lekturze rozdziału drugiego zastanawiam się nad trafnością jego tytułu, czy na pewno chodzi w nim o tytułową adaptację, Autorka pokazuje w tym rozdziale dwa sposoby rozumienia kariery (tradycyjne i współczesne) oraz pokazuje relacje pomiędzy całościowym uczeniem się a karierą. Podkreślona w tytule adaptacja podkreślałaby przeniesienie kategorii kariery do andragogiki. Co prawda, jak przekonuje Kazimierz Obuchowski, adaptacja może być twórcza, nie wiem jednak, czy takie były intencje Doktorantki. Myślę, że w tym przypadku wystarczyłoby sformułowanie „pojęcie kariery w andragogice”;

- zastanawiam się nad poprawnością zatytułowania rozdziału trzeciego („Perspektywa metodologiczna badań własnych”), dlaczego perspektywa? Wiem, że Autorka w tym rozdziale przedstawia biograficzność jako konstrukcję metodologiczną, gdy jednak patrzę na strukturę tego rozdziału i jego zawartość to dostrzegam w nim przede wszystkim opis projektu badawczego, który Mgr K. Stępień-Rejszel postanowiła zrealizować (świadczą o tym opisy przedstawiające cel i problematykę badań, zastosowaną metodę, charakterystyka badanych, uzasadnienie wyboru miejsca), mamy zatem metodologię badań własnych, a nie ich perspektywę;

- podrozdział 3.1 zatytułowany jest „Cel badań i jego problematyka”, tu zastanawiam się nad kolejnością: czy najpierw mamy cel, a potem problematykę, czy może jednak odwrotnie;

- w podrozdziale 3.3. pojawia się określenie „główna metoda gromadzenia danych”, takie sformułowanie sugeruje, że są inne – oprócz głównej – metody zbierania danych, tu zasygnalizuję również, że warto było w tym miejscu wspomnieć nie tylko o metodzie gromadzenia danych, ale również o metodzie ich analizy (dodam jednak, że sposób analizowania danych został przedstawiony w rozdziale czwartym, chodzi mi jedynie o to, że skoro w rozdziale trzecim mowa jest o gromadzeniu danych, to warto byłoby wspomnieć również o ich analizie);

- w tytule rozdziału czwartego użyłbym liczby mnogiej: konceptualizacje, co byłoby zgodne z tytułowymi odmianami, mamy bowiem do czynienia, co pokazuje w treści tego rozdziału Doktorantka, z kilkoma konceptualizacjami (dokładnie z pięcioma).

Sformułowane wyżej uwagi w żaden sposób nie podważają zasadności przyjętego przez Kandydatkę do stopnia naukowego doktora rozwiązania w zakresie struktury recenzowanej rozprawy, sporządziłem je, żeby podzielić się swoim odczytaniem tego elementu rozprawy. Pragnę jednak podkreślić, że:

- struktura rozprawy jest czytelna, wszystkie wyodrębnione w jej ramach rozdziały są uzasadnione;

- struktura rozprawy koresponduje z przeanalizowanym wcześniej tytułem;

- nie ma w niej elementów niepotrzebnych, zbędnych, takich, których obecność budziłaby jakiegokolwiek wątpliwości. To kolejny pozytywnie przeze mnie oceniony element recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Przechodząc do oceny zawartości rozprawy ujawnię od razu, że skoncentruję się w tej części recenzji na odpowiedzi na kilka pytań: co Autorka zbadła, po co to zrobiła, w jaki sposób tego dokonała, jakie rezultaty uzyskała. Rezygnuję tym samym z dokonywania przeglądu zawartości poszczególnych rozdziałów, na rzecz przekrojowego przyjrzenia się zawartości rozprawy.

We „Wprowadzeniu” Autorka pisze: „(...) w niniejszym projekcie chcę zrekonstruować jak o własnej karierze i uczeniu się, mówią ci, którzy na sukces w swoim życiu byli ‘skazani’ ze względu na szansę, jaką stanowiła zmiana społeczno-ustrojowa po 1989 roku w Polsce” (s. 5). Takie sformułowanie zawiera przyjęte wprost założenie o „skazaniu na sukces” spowodowanym wspomnianą zmianą. Pewnie warto byłoby je uczynić przedmiotem głębszej analizy (zadając sobie np. pytanie o to, czy pojawienie się chociażby niepublicznego szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego było czynnikiem „skazującym” na sukces, czy raczej czynnikiem powodującym zróżnicowanie społeczne), nie o tym jednak jest ta rozprawa i zrealizowany projekt badawczy. Nie budzi moich zastrzeżeń sformułowanie, że Doktorantka podjęła „próbę uzyskania odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób dorosli konceptualizują swoje własne kariery, jak je opisują w swojej biografii, to znaczy w jakim języku i w odniesieniu do jakich kontekstów próbują odnaleźć mechanizmy uczenia się i ich całozyciowy status” (s. 104).

Nie budzi również wątpliwości powód, dla którego Mgr K. Stępień-Rejszel podjęła przedstawiony w rozprawie zamiar badawczy (czyli po co to badanie). Został on uzasadniony zarówno we wprowadzeniu, jak i w rozdziale metodologicznym.

Na uznanie zasługuje sposób, w jaki Autorka rozprawy uzasadniła wybór wywiadu biograficznego jako metody gromadzenia danych, poprzedzając to uzasadnienie pokazaniem biograficzności jako kategorii metodologicznej. Daje tu o sobie znać znajomość literatury przedmiotu oraz coś, co nazwałbym samoświadomością teoretyczno-metodologiczną Doktorantki. Na szczególne podkreślenie zasługuje zgodność pomiędzy: przedmiotem badań, przyjętą orientacją badawczą (jakościową), zastosowaną metodą gromadzenia, a następnie analizy danych.

Nie budzi moich zastrzeżeń zastosowany sposób doboru osób do badań, liczba przeprowadzonych wywiadów, jak również wybór miejsca, w którym badanie zostało przeprowadzone. Zgłoszę w tym miejscu jedynie uwagę do fragmentu rozprawy zatytułowanego „Gdynia w okresie PRL i przemian po 1989 roku” (ss. 128-130). Jego zawartość dotyczy jedynie okresu po 1989 roku, nie ma w nim charakterystyki funkcjonowania miasta w okresie PRL-u (dodam od razu, że nie jest to brak istotny dla recenzowanej dysertacji). Odwołanie się przez Autorkę do pedagogiki miejsca (zapoczątkowanej w polskiej pedagogice przez Marię Mendel) stanowi jednocześnie merytoryczne uzasadnienie dla dokonanego wyboru.

Na uznanie zasługuje sposób, w jaki Doktorantka radzi sobie z analizą zgromadzonego w wyniku przeprowadzonych badań materiału empirycznego. Wyodrębnione w rozdziale

czwartym konceptualizację całożyciowego uczenia się, przybierając postać narracji podkreślających znaczenie:

- umiejętności adaptacji człowieka do sytuacji życiowych jako istoty uczenia się,
- kształcenia instytucjonalnego dla kształtowania się kariery życiowej,
- autonomii działania i samorealizacji w perspektywie uczenia się w życiu i kariery,
- własnego środowiska życia dla przeobrażeń procesu uczenia się,
- poczucia wspólnotowości i spuścizny kulturowej dla uczenia się w życiu,

nie mogą co prawda zostać przeze mnie zweryfikowane (nie dysponuję dostępem do treści przeprowadzonych wywiadów, rozprawa nie jest zaopatrzona w aneks zawierający ich transkrypcję), sposób, w jaki je Autorka przedstawia nie budzi jednak z mojej strony żadnych zastrzeżeń, napiszę więcej: tę część rozprawy czyta się dobrze, w trakcie jej lektury towarzyszyła mi poznawcza ciekawość.

Podobnie odnoszę się do zawartości rozdziału piątego, w którym przedstawione zostało „Miejsce Gdyni w biograficznym ujmowaniu całożyciowego uczenia się i opisie kariery jej dorosłych mieszkańców”. Wyodrębnione tu konceptualizacje („Jestem z Gdyni”, „Gdynia mnie zawiodła”, „Gdynia jest mi obiecana”) również zostały przedstawione w sposób, który sprawia, że czyta się tę część rozprawy z ciekawością.

Ostatnie kryterium, które zastosuję do analizy zawartości rozprawy dotyczy jej formalnej strony. Bibliografia wskazuje na poprawny dobór literatury przedmiotu. Zwróciłem uwagę na to, że Autorka ogranicza się do literatury polskojęzycznej, co nie jest wadą rozprawy, skłania jednak do postawienia pytania: jak analizowany problem podejmowany jest w literaturze naukowej w innych (np. anglojęzycznych) krajach?

W lekturze rozprawy przeszkadzały mi liczne błędy stylistyczne, interpunkcyjne i inne. Nie będę ich tu wyliczał, napiszę jedynie, że ta strona rozprawy wymagałaby porządnej roboty korektorskiej, tak, aby to, co nieistotne nie przesłaniało tego, co istotne. O wartości tego, co istotne napisałem wyżej.

Na marginesie pozwolę sobie wykroczyć poza recenzenckie obowiązki i sformułować następującą refleksję. Bardzo cenię sobie rozprawy z zakresu andragogiki autorstwa Profesora Mieczysława Malewskiego, sięgam po nie często. Tak się składa, że Profesor M. Malewski był promotorem rozprawy doktorskiej Promotorki rozprawy – Profesor Alicji Jurgiel-Aleksander. Przygotowana pod Jej kierunkiem rozprawa doktorska, którą dane jest mi oceniać reprezentuje ten sam sposób uprawiania nauki, który bliski jest wspomnianemu Prof. Malewskiemu. Mamy zatem do czynienia z trzema pokoleniami andragogów/andragożek, którzy/które uprawiają tę (sub)dyscyplinę w sposób, który z jednej strony zachowuje teoretyczną tożsamość tej dziedziny wiedzy, z drugiej cechuje się precyzyjnym językiem, z trzeciej podejmuje ważne dla współczesności problemy, po czwarte uwzględnia kontekst, w jakim proces uczenia się dorosłych przebiega.

Konkluzja

Przedstawiona wyżej ocena rozprawy doktorskiej autorstwa Mgr Kamili Olgi Stępień-Rejszel uprawnia mnie do sformułowania wniosku, że spełnia ona ustawowe wymagania stawiane takim rozprawom. Autorka wykazała się umiejętnością sformułowania problemu

badawczego, a następnie prawidłowo go rozwiązała. Podjęty w rozprawie problem jest osadzony w literaturze przedmiotu, a kształt, jaki przybrała recenzowana dysertacja nie budzi zasadniczych zastrzeżeń. Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie Autorki rozprawy do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Wnioskuję również o opublikowanie rozprawy (po uwzględnieniu uwag, które znajdują się w niniejszej recenzji oraz – jak przypuszczam – znajdują się w drugiej recenzji), może być ona istotna zarówno dla podejmujących podobną problematykę, jak i dla Gdyni, jej mieszkańców, pokazuje bowiem jak proces uczenia się osadzony jest w kontekście wyznaczonym m.in. miejscem, w którym się odbywa.

Reena Leff

Bydgoszcz, 3.09.2023 r.